

DE PHILOCTETES VAN GIANNIS RITSOS

De grote Griekse dichter Giannis Ritsos is in 1909 geboren in Monemvassia (Peleponnesus). Herhaalde malen dient hij zich te laten verzorgen voor tuberculose, een ziekte die trouwens het leven zal eisen van zijn geliefde zuster Loula en van zijn moeder. Hij heeft een nogal ongelukkige jeugd in de schaduw van een vader die het familiefortuin verkwist en langzaam krankzinnig wordt. Hij trekt vrij jong naar Athene. Omstreeks 1927 komt hij in contact met het communisme, dat hij voor de rest van zijn leven zal blijven aanhangen. Regelmatig komt hij daardoor in conflict met de autoriteiten. Onder de dictatuur van Metaxas worden zijn boeken in het openbaar verbrand. Na de burgeroorlog is hij een van de velen die worden geïnterneerd: ondanks internationale protesten, o.m. van kunstenaars als Aragon, Neruda en Picasso, zal hij in totaal vier jaar in kampen vertoeven (1948-1952). Onder het kolonelsregime wordt hij opnieuw gearresteerd en eerst gedeporteerd, vervolgens onder huisarrest geplaatst (1967-1970).

Tijdens zijn leven heeft hij een indrukwekkend aantal gedichtenbundels gepubliceerd. In 1956 krijgt hij de Nationale Poëzieprijs. Belangrijke buitenlandse onderscheidingen die hem ten deel vallen zijn de Leninprijs voor de Vrede (1977, en dus nog prestigieus) en de Prijs van het Schrijverscomité van de UNO (1986). Toen hij in 1990 overleed hebben sommige critici geschreven dat hij, meer nog dan Seferis en Elitis, de twee andere groten van de Griekse moderne poëzie, de Nobelprijs voor Literatuur verdiend had, maar dat zijn communistische sympathieën hadden verhinderd dat die hem werd toegekend.

Vanaf 1965 publiceert Ritsos een aantal lange gedichten waarin hij beroemde figuren uit de oude Griekse tragedie een lange monoloog laat houden, waarin zij een visie op de mythologische gebeurtenissen vertolken die compleet verschilt van diegene die aan de basis ligt van de stukken van Aeschylus, Sophocles en Euripides. Het oudste uit de reeks is *Philoctetes*, dat het onderwerp van dit artikel uitmaakt (1965). Een jaar later verschijnt *Orestes*, een stuk waarin de jeugdige held zich volkomen bewust blijkt te zijn van het gruwelijke en absurde van de wraak die hij moet voltrekken, maar zich niettemin in zijn lot van moedermoordenaar schikt. In 1972 verschijnt *Helena*: in dit gedicht blik een oud en lelijk geworden Helena terug op haar glorie-dagen als mooiste vrouw ter wereld, maar vooral op het langzame en onherroepelijke verval waarvan ze het slachtoffer werd en is. In *De terugkeer van Iphigenia* (1972) spreekt de dochter van Agamemnon op al even nuchtere en ontvullende toon over de sensationele gebeurtenissen die de legende over haar vertelt. In *Ismene* (ook nog uit 1972) ontmaskert de titelfiguur haar zuster Antigone als een verkrampde figuur, die het echte leven

niet aan kan en daarom vlucht in een pseudo-heroïsme dat haar naar de dood zal voeren.

Een belangrijk kenmerk van de hier opgesomde werken is , dat de beroemde gebeurtenissen uit de mythologie op de achtergrond blijven en dat er in de eerste plaats wordt gereflecteerd over het aardse, zinnelijk aspect van ons bestaan, over het leven en opgaan van de mens in de kleine dingen van iedere dag, zijn band met de seizoenen, de natuur, de eeuwige terugkeer van geboorte, ouderdom en dood, de wanhopige pogingen om een zin aan het leven te geven. Ritsos aarzelt zelfs niet, het mythologische Hellas te laten uitdeinen tot een tijdeloos, eeuwig Griekenland, waarin ook elementen uit het dagelijks leven van nu voorkomen: auto's, koffiemolens, schrijfmachines, geweren, transistorradio's. In *Helena* is hij wat dit betreft het verst gegaan; in *Philoctetes* vinden we alleen zeer bescheiden aanzetten in die richting. Voor de behandeling van Ritsos' *Philoctetes* is het allicht nuttig, in te gaan op het mythologisch verhaal dat aan de basis ligt en de verwerking ervan in de oude Griekse tragedie.

Philoctetes is één van de Griekse helden die deelnemen aan de expeditie tegen Troje. Tijdens de tocht van de Griekse vloot wordt hij op het eiland Tenedos in de voet gebeten door een slang. De stank van die etterende wonde en de gruwelijke kreten van pijn die Philoctetes voortdurend slaakt, doen de Griekse aanvoerders, op aanstoken van Odysseus, ertoe besluiten, hem moederziel alleen op het eiland Lemnos achter te laten. Maar in het tiende oorlogsjaar onthult de gevangen genomen Trojaanse ziener Helenus dat Troje alleen kan worden ingenomen met de boog en pijlen van Heracles, die na diens dood door Philoctetes zijn geërfd. De Grieken zien zich verplicht, Philoctetes en zijn wapens naar Troje te halen, maar het probleem is dat deze na zijn jarenlange uitstoting absoluut niet bereid zal zijn met hen mee te werken.

De poging van de Grieken om Philoctetes van Lemnos weg te halen naar Troje is door alle drie de grote Attische tragici, Aeschylus, Euripides en Sophocles, behandeld, maar alleen van laatstgenoemde is het stuk bewaard gebleven. In het drama van Sophocles is het Odysseus die met de pas bij Troje aangekomen jonge zoon van de gesneuvelde Achilles, Neoptolemus (wiens deelname aan de oorlog voor de Griekse overwinning even onontbeerlijk is als het bezit van de boog van Heracles), de poging gaat ondernemen om zich meester te maken van de wapens en eventueel de persoon van Philoctetes. Odysseus koestert niet de illusie dat de balling zich door patriotische of andere argumenten zal laten overhalen en neemt zijn toevlucht tot een list waarin het feit dat Philoctetes Neoptolemus nooit gezien heeft en de jeugdige onschuld van de knaap een kapitale rol zullen spelen. Neoptolemus laat zich aanvankelijk door Odysseus manipuleren – en verliest dus eigenlijk zijn onschuld –, maar geconfronteerd met de ellende van Philoctetes wordt hij door medelijden en

schaamte aangegrepen. De spanning van het stuk is bijna volledig gebaseerd op de tegenstrijdige reacties van de jongen, die zich nu eens door Odysseus laat bevelen in naam van het algemeen belang van de Grieken, dan weer naar de stem van zijn geweten en zijn medelijdend hart luistert en Philoctetes wil helpen. Bij Ritsos is Odysseus volledig op de achtergrond gedrongen en is Philoctetes zelf alleen maar de zwijgende luisteraar naar een lang betoog van Neoptolemus, dat de tekst van het gedicht uitmaakt.

Om de lezer in staat te stellen de ingrijpende veranderingen die Ritsos in de karaktertekening van Neoptolemus heeft aangebracht naar waarde te schatten, geef ik eerst een résumé van de tragedie van Sophocles.

Odysseus en Neoptolemus speuren naar de grot waarin Philoctetes zich ophoudt. Ondertussen legt Odysseus kort en bondig aan de knaap uit, wat negen jaar daarvoor aan Philoctetes is overkomen. Dan zet hij hem uiteen welke rol hij tegenover de balling moet spelen: hij moet het vertrouwen van Philoctetes winnen door hem wijs te maken dat hij, Neoptolemus, een nieuw slachtoffer van de laagheid van Odysseus en de Griekse leiders is: zogenaamd hebben die geweigerd, hem de wapens van zijn overleden vader te geven en vaart hij nu omwille van die belediging weg van Troje naar zijn vaderland. Vervolgens moet hij zich bij de eerste gelegenheid die zich voordoet meester maken van de wapens. Om de morele bezwaren van de jongen te overwinnen hanteert Odysseus enerzijds het gezagsargument ("bevelen moeten worden uitgevoerd"), anderzijds speelt hij handig in op zijn roemzucht, door hem voor te houden dat hij zonder de fatale pijl en boog nooit de veroveraar van Troje kan worden. Hij verbergt zich dan om te vermijden dat Philoctetes hem zou herkennen.

Na een koorzang verschijnt deze dan. Hij uit zijn vreugde over het zien van Griekse zeevaarders, en schildert dan in een lange tirade vol haat en zelfbeklag zijn lot dat Odysseus in de proloog zo nuchter aan Neoptolemus had uiteengezet. Neoptolemus speelt handig in op de gevoelens van de balling: hij betuigt hem zijn diepe medeleven en vertelt het verzonnen verhaal over de hem onthouden wapens. Dat alles komt verbazingwekkend overtuigend over, men krijgt de indruk dat Neoptolemus bijna zelf gelooft wat hij vertelt: overigens dient hij het medelijden met Philoctetes' ramspoed überhaupt niet te veinzen, en de haat die hij beweert te koesteren tegen Odysseus en de Griekse leiders is ergens ook oprecht (al is hij zich daar misschien niet volledig bewust van) omdat zij hem iets opleggen dat ingaat tegen zijn eigen eerlijk en open karakter en het voorbeeld dat zijn vader Achilles hem heeft gegeven (op psychologisch-metaforisch vlak hebben ze hem dus wel degelijk van de wapens van zijn vader beroofd). Als hij uiteindelijk ingaat op het verzoek van Philoctetes, hem naar zijn vaderland terug te voeren, lijkt hij volkomen oprecht, en pas met de

verschijning van een als koopman verklede bode van Odysseus, die nieuwe valse informatie rondstrooit, is de toestand van dubbelzinnigheid hersteld.

Plotseling krijgt Philoctetes een ondragelijke pijnaanval. Hij weet dat hij na afloop daarvan altijd in een soort van coma valt en vraagt daarom aan Neoptolemus zijn wapens te bewaken. De comateuze toestand treedt effectief in. Nu wordt de jongen ook nog bekoord door de verleiding, misbruik te maken van Philoctetes' lethargische slaap en ongezien en ongemerkt weg te varen: het koor suggereert dit onomwonden en zelf beseft hij ook wel dat dit de opdracht is die hij heeft aangenomen. Maar voor de tweestrijd in het hart van Neoptolemus beslecht is, ontwaakt de zieke opnieuw. Nog steeds niets vermoedend, bedankt hij Neoptolemus en het koor uitvoerig omdat zij zgn. op hem gewacht hebben om hem te laten inschepen en hem mee te nemen naar zijn vaderland. Weer verkeert Neoptolemus in de onmogelijke situatie dat hij zich moet uitgeven voor diegene die hij écht zou willen zijn, nl. de redder van Philoctetes, en plots wordt het hem te machtig en hij bekent alles. De verontwaardiging van Philoctetes is grenzeloos, maar hij blijft geloven dat Neoptolemus fundamenteel niet slecht is, en dat hij in de hele zaak een willoos instrument van Odysseus is geweest. Hij vraagt de wapens van Heracles, die Neoptolemus nog altijd vastheeft, terug. Net op het ogenblik dat de jongen zich gaat laten overhalen, verschijnt Odysseus ten tonele. Hij geeft de hem vergezellende matrozen bevel, zich ook van de persoon van Philoctetes meester te maken. Deze laatste verwijt hem bitter dat hij hem alleen heeft kunnen verschalken omdat hij zich verscholen heeft achter een argeloos kind. Hautain antwoordt Odysseus dat hij met het bezit van de wapens genoeg heeft en dat de lijfelijke aanwezigheid van Philoctetes vóór Troje niet echt nodig is: al even hautain commandeert hij Neoptolemus, hem met de wapens te volgen. Deze gehoorzaamt en bereikt zo de bodem van zijn morele vernedering.

Een lang lyrisch intermezzo waarin Philoctetes zijn woede en wanhoop uitschreeuwt tegen het koor dat hem probeert te kalmeren, is tevens ook de dramatische tijd waarin Neoptolemus tot inkeer komt: in het conflict tussen τὰ σοφὰ (de slimheid à la Odysseus) en τὰ δίκαια (de rechtvaardigheid) heeft hij eens en voorgoed voor het laatste gekozen: hij keert terug en Odysseus moet met lede ogen aanzien hoe hij Philoctetes zijn boog en pijl teruggeeft. Maar het feit dat hij om zijn eigen morele integriteit te herstellen tegen de belangen van de Grieken is moeten ingaan, knaagt klaarblijkelijk aan de jongen en hij spant zich in om Philoctetes ertoe te bewegen, vrijwillig mee te gaan naar Troje. Alhoewel zijn argumentatie ('je zult er artsen vinden die je kunnen genezen en de val van Troje zal door iedereen aan jou worden toegeschreven') zowel redelijk als verleidelijk is, kan zij Philoctetes niet overtuigen. Hij mag dan wel zeggen dat Neoptolemus nu zijn morele waardigheid hervonden heeft, de toeschouwer weet dat een hervonden eer(lijkheid) een verloren eer(lijkheid)

impliceert en dat de jongen bijgevolg niet over voldoende moreel gezag beschikt om een kentering teweeg te brengen in het gemoed van de verbitterde man (enkel morele onschuld had dat vermocht). Daarom lijkt het opvoeren van een *deus ex machina* (de vergoddelijkte Heracles die Philoctetes beveelt naar Troje mee te gaan) door Sophocles niet alleen aanvaardbaar, maar zelfs onontkoombaar: alleen een expliciete godenuitspraak kan een oplossing brengen voor de volkomen vastgelopen situatie.

De *Philoctetes* van Giannis Ritsos heeft met de figuur uit de mythe en de toneelstukken enkel de uiterlijkheden gemeen: we komen te weten dat hij inderdaad door een slang is gebeten en alleen op Lemnos is achtergebleven, dat hij de wapens van Heracles in zijn bezit heeft en dat de Grieken die nodig hebben om Troje te kunnen veroveren; op het laatst zal hij de wapens aan Neoptolemus overhandigen en met hem meegaan. Maar tot de beslissing, zich aan de zijde van de Grieken te scharen, komt hij op een totaal andere manier dan in de tragedie van Sophocles.

Bij Ritsos is *Philoctetes*, zoals al gezegd is, niet de spreker: hij heeft weliswaar gesproken, maar het onderwerp van het gedicht is het lange antwoord van Neoptolemus. *Philoctetes* is hier dus niet de door pijn en haat gekwelde figuur van de mythe, die zijn woede en wanhoop uitschreeuwt, maar een in zichzelf gekeerde, luisterende man, die zwijgend op Neoptolemus' betoog zal reageren. Dat betoog bestaat vooral uit herinneringen die de jonge zoon van Achilles ophaalt: herinneringen aan zijn kinderjaren, aan zijn recrutentijd in het Griekse leger. Door de manier waarop hij zijn eigen belevingen analyseert en herbeleeft, dringt hij tevens door in het psychisme van *Philoctetes*: al pratend komt hij tot het besef dat *Philoctetes* de eenzaamheid op Lemnos bewust gezocht heeft, uit fundamentele onvrede met het doorsnee menselijk bestaan (al heeft dat dan, in zijn geval, een "heroïsche" dimensie), en ontdekt hij in zichzelf verwante gevoelens. Het is dan ook op basis van die "zielsverwantschap" dat Neoptolemus op het einde de wapens zal vragen en krijgen: een goddelijke interventie is hier compleet overbodig. Want ook al vraagt hij ze in naam van de "Griekse zaak" waarin hij nu eenmaal voorbestemd (of gedoemd) is een rol te spelen, hij spreekt met zoveel overtuiging over het zinloze van deze oorlog (en andere oorlogen) dat *Philoctetes* weet dat voor deze nog zo jonge man een militaire carrière niets voorstelt en dat hij aan dezelfde geestelijke zoektocht bezig is als hijzelf.

Het psychologisch drama dat ik hier grof geschetst heb, blijft in het gedicht volledig op de achtergrond: centraal staan de zeer zinnelijke, aardse herinneringen van Neoptolemus. Het is trouwens precies omdat hij dat zinnelijke in hem niet verloochent dat hij de hele retoriek rond de "Griekse zaak" doorschouwt en relativerend en dat hij zowel in zijn eigen verborgen verlangens als in die van *Philoctetes* kan doordringen.

Maar ik vind dat ik al veel te veel aan tekstuitleggerij gedaan heb. Nu is het tijd om Ritsos' meesterwerk voor zichzelf te laten spreken. Ook in vertaling blijft het een enorm sterke tekst.

Daniel KNECHT

GIANNIS RITSOS

PHILOCTETES (Laatste masker)

(Late namiddag in de zomer. Het eenzame strand van een eiland — misschien Lemnos. De kleuren beginnen stilaan te vervagen. Een schip voor anker in het rotsige baaitje. Je hoort de stemmen en het gelach van de matrozen die wat lager baden, zich uitkleden, worstelen. Hier, voor de ingang van een tot woonverblijf ingerichte grot, zitten twee mannen — de ene knap, baardig, rijp, een mannelijke verschijning vol geestkracht; de ander een gespierde jongeling, met vurige, onderzoekende, liefhebbende ogen. Hij heeft iets van de trekken van Achilles, maar enigszins vervluchtigd, alsof hij diens zoon is, Neoptolemus. Een platte, doffe maan beschrijft een vage, langzame baan ergens aan de hemel, zilverig, in de lange roze en purperen strepen van de weerglans van de ondergaande zon. Klaarblijkelijk heeft de rijpe man, na jaren van eenzaamheid en zwijgen, lang tot de Jongeling gesproken, tot die onverwachte bezoeker die nauwelijks twee uur geleden aangekomen is, en nu zwijgt hij opnieuw, verzonken, voldaan, uitgeput door een andere, even nutteloze maar menselijke vermoeidheid en pijn. Een vage spijt versombert zijn breed voorhoofd. Toch kijkt hij nog naar het prachtige gezicht van de Jongeling, alsof hij op iets wacht. Achter in de grot fonkelen nu en dan zijn wapens — het grote, mooi bewerkte schild met voorstellingen uit de Werken van Heracles, en zijn drie vermaarde lansen — enig in hun soort. Alsof hij een moeilijk besluit neemt, begint de Jongeling te spreken:)

Geëerde vriend, ik heb vast gerekend op je volledig begrip. Wij jongeren die, zoals men zegt, op het laatste moment geroepen zijn om de roem te oogsten die is voorbereid met jullie wapens, met jullie wonden, jullie dood ook wij weten het en geven het toe, ja, ook wij hebben onze wonden op een ander punt van ons lichaam — wonden die niemand ziet, zonder de genoegdoening van trots en eervol bloed dat zichtbaar werd vergoten, in zichtbare veldslagen, zichtbare kampen.

Voor dat soort roem bedanken wij: — wie heeft erom gevraagd? Wij hadden geen uur voor ons zelf, altijd bezig met het inlossen van andermans schulden, hypotheken. We kwamen er zelfs niet toe op een ochtend toe te kijken hoe een rustige hand het raam aan de overkant opende en een kanariekoetje buitenhing aan de haak in de muur

Alle gesprekken van de grote mensen: over doden en helden.
Vreemde woorden, angstaanjagend, achtervolgden ons tot in onze slaap,
drongen binnen onder de gesloten deuren, vanuit de feestzaal
waar glazen fonkelden en stemmen, en de sluier
van een onzichtbare danseres golfde geluidloos
als een doorzichtige, wervelende scheiding
tussen leven en dood. Die trillende
ritmische doorzichtigheid van de sluier was ergens
een troost voor onze kindermachten omdat zij de schaduwen van de schilden
die zich op de witte muren aftekenden in het trage maanlicht deed vervagen.

Samen met ons eigen eten bereidden ze ook
dat van de doden. Wanneer het tijd was voor het middagmaal
namen ze kannen met honing en olie die op tafel stonden
en brachten die naar onbekende graven. Wij konden de kruiken
voor de wijn niet onderscheiden van die voor de dodenoffers. We wisten niet
wat van ons was, wat van hen. Een slag
van de lepel op het bord was een verwijtende vinger
die ons plots op de schouder tikte. We keken achter ons. Niets.

Buiten onze slaapvertrekken trommels en trompetten,
rode vonken en doffe hamerslagen in verborgen smidsen
waar dag en nacht schilden en lansen werden gesmeed,
en weer andere slagen in ondergrondse werkplaatsen
voor borstbeelden en standbeelden van krijgsgoden, krijgslieden, en nooit eens
voor atleten en dichters: daarnaast honderden grafzuilen
met mooie naakte jongelingen, altijd rechtop staand,
die met hun verticale houding
het eeuwige horizontale van het doodzijn verhulden. Hoogstens
neigden ze een enkele keer het hoofd, de hals lichtjes gebogen,
als een bloem aan de rand van de afgrond: en de afgrond
was onzichtbaar: — de kunstenaars
hadden geleerd (of was het hun misschien zo opgedragen?)
om afgronden en dergelijke weg te laten.

Er was een lange, witte gang (en hij is zo gebleven)
volledig met grafzuilen bekleed. En het was ons niet eens toegestaan
om even onze blik te laten rusten op hun sierlijke leden
of op de marmeren krullen die soms op hun voorhoofd vielen
als weggeblazen door de lippen van een plotselinge wind vol geuren
op een gouden middag in de zomer, — ja, ik denk dat hij geurde
naar citroenbloesems en riet in de hete zon. Grote voorbeelden
lieten zij ons na: — wie heeft er hen om gevraagd? — Hadden zij ons
maar gelaten

in het allerkleinste, in ons allerkleinste: wij willen ons
met die dingen niet meten: — wat hebben jullie trouwens gewonnen?
Wat hebben wij gewonnen?

Ik begrijp je nobel weggaan, geëerde vriend,
met dat algemeen aanvaarde voorwendsel — pijn van het lichaam,
niet van de geest of van de ziel: — mooi voorwendsel
die beet van de slang (de slang der wijsheid wellicht?)
om alleen te blijven en te leven, — jij, en niet een ander —
om niet te bestaan desnoods, tot een cirkel gekronkeld
als een slang die in haar eigen staart bijt. (Dikwijls heb ik dat ook
gewild.)

Misschien zon je in je eenzaamheid op wraak,
een erkenning voor je zelf of, op zijn minst, erkenning van het belang
van je wapens. En zie: je hebt genoegdoening gekregen: —
ik kom er openlijk voor uit: voor die wapens ben ik gekomen, zoals je
wel vermoedde —
zij zullen uiteindelijk de overwinning schenken aan de Grieken,
(het orakel is ondubbelzinnig) zij, met mijn hand.

Toch ben ik op de eerste plaats voor jou gekomen. Ik zou je wapens niet
eens willen aannemen
in ruil voor mijn erkenning of in ruil
voor de redding die ik je aanbied: je met mij meenemen op mijn schepen
met al je onverpleegde wonden, met al je eenzaamheid — welke redding?
Bepaalde van die woorden zijn nu zo gewoon — we hebben ze geleerd —
wat moeten we zeggen? — niemand slaagt erin te zien en te spreken.

Fakkellopers lopen door de nacht. De toortsen werpen een gouden gloed
over de wegen.
Eén ogenblik worden de godenbeelden helwit verlicht
als deuren die opengaan in reusachtige muren. Daarna
valt de schaduw uit hun stenen handen neer en bedekt de weg.
Niemand kan nog iets onderscheiden. Op een avond zag ik
een uitzinnige menigte die iemand op de schouders hees
en toejuichte. Een toorts viel boven op hem.
Zijn haren vatten vuur. De man schreeuwde niet.
Hij was op slag dood. De menigte verspreidde zich. De avond
bleef gans verlaten achter, laurieromkranst, met de gouden blaren van de
sterren.

De keuze: ondoenbaar, lijkt me — en waartussen? Ik herinner mij
van toen ik klein was: — uit de gastenkamers van ons huis bereikten mij

de mooie, mannelijke stemmen van de gasten,
 kort voor de slaap, waarschijnlijk op het ogenblik van het uitkleden: — en
 ongetwijfeld
 zouden ze op dat moment hun krijgsplannen en kampen en eerzucht vergeten
 in die naaktheid van hun vlees, erotisch en onschuldig,
 als ze, misschien per ongeluk, hun eigen borst zouden beroeren
 en talmen op de rand van het bed met open benen,
 hun knieën in hun warme handen vergetend
 tot ze een klein, vrolijk verhaaltje hadden gedaan,
 doorbloesemd met hun lachen en het kraken van de bedden.

Ik luisterde er dan naar op de gang terwijl ik heimelijk
 hun fonkelende zwaarden en schilden bekeek
 die tegen de muur stonden en op geheimzinnige wijze het maanlicht
 weerkaatsten
 dat door de glazen deur viel — en ik voelde me zo alleen en besluiteloos
 dat het was alsof ik op dat ogenblik voor altijd moest kiezen
 tussen hun lachen en hun wapens (die beide evenzeer van hen waren). Ik
 vreesde al
 dat vader 's nachts zou opstaan en me in die gang zou aantreffen
 terwijl ik die vreemde wapens aanraakte — vooral
 dat hij zou begrijpen dat ik hun lachen hoorde, dat hij
 mijn geheim dilemma zou begrijpen. Ik kwam nooit tot aan de gasten-
 kamers:
 ik hoorde enkel de stemmen van de gasten
 die uit de aangrenzende gaanderijen leken te komen — één in het donker,
 één in het licht — vaak werden ze gesmoord door het lawaai
 van de hoeven van de paarden, buiten in de voorhof, — een paard
 stond bij de glazen deur en keek naar binnen
 en wierp een schaduw over het drijfwerk op de schilden.

Zo groot was ook vaders schaduw: hij verduisterde het ganse huis,
 sloot deuren en ramen van boven tot onder af,
 en soms had ik het gevoel dat ik om het daglicht te zien
 mijn hoofd onder zijn benen door zou moeten steken: —
 dat beangstigde me het meest — het contact van zijn dijen met mijn nek. Het
 liefst
 bleef ik in huis, in de vriendelijke schemer van de kamers,
 tussen de onderworpen meubels, met de gedweëe aanraking van de
 gordijnen,
 soms ook in de verlaten beeldenzaal, — ik hield van de kourosbeelden¹.

---

¹ kouros = jongeling

Daarbinnen heersten koelte en stilte, terwijl buiten
in de olijfgaarden en wijngaarden de krekels tekeergingen
in de laaiende, gouden middag. Op de vloer vielen,
teer en harmonieus, de schaduwen van de beelden kruiselings over elkaar
en vormden doorzichtige, blauwe ruiten: soms
liep een kleine muis, aangemoedigd door de rust,
traag over de voeten van een kouros, hield stil,
keek met twee druppels olie, één en al argwaan, naar de langwerpige vensters
en spitste zijn scherpe snuit, als een weke pijl, naar het absolute,
uit naam van al die marmeren figuren — hun kleine kameraad.

Vader hield niet van de beelden. Nooit heb ik hem
voor één ervan zien stilstaan: — misschien was hij al
zijn eigen standbeeld, een bronzen beeld
van een trotse, ongenaakbare ruiter. En alleen
die vriendschap met Patroclus
bracht hem enigszins nader tot mij, alsof hij
met grote schreden van zijn voetstuk stapte
en verdween onder de bomen. Ik vond het vreemd
dat er nooit geknars te horen was
van de gewrichten in zijn bronzen knieën.

En moeder — ook zij was een schaduw, een doorzichtige schaduw,
licht en veraf — een tederheid aanwezig
in haar voortdurende afwezigheid. Als de mannen
terugkwamen van de jacht zagen ze, kort voor ze het huis bereikten,
achter de bomen het venster aan de westkant,
dat scheen te hangen aan de takken, hoog in de lucht, alleen,
en daar, in het duister raamkozijn, moeder
die ook scheen te hangen terwijl ze in de verte
staarde naar de zonsondergang, als in een gouden wolk. De mannen
dachten
dat ze op hen wachtte en met haar ogen de weg verslond. Veel later
beseften wij dat zij er niet was, dat zij werkelijk ergens hing.

Op haar gelaat tekende zich de schaduw van het touw onzichtbaar af
wanneer zij, zodra ze beneden op de weg de jagers hoorde,
haar uitdrukking fatsoeneerde terwijl ze met de hand
een gitzwarte lok opzijstreek die zogenaamd voor haar ogen hing: —
het was de schaduw van dat touw die ze wegstreek: — later drong het tot ons
door,
toen boven het meer de laatste hoorn galmde in het schemerlicht,
toen wat kalk neerviel van de gevel van het huis, volledig geluidloos,
en de gehele vlakke zich hulde in roze en gouden nevels met blauwe schimmen

van bomen,
en de honden, ondanks hun vermoeidheid, met hun tong uit hun bek,
trippelden alsof ze naar de hemel klommen, in extase.

Na korte tijd was de avond vol van glanzende, veelkleurige vleugels
van gedode vogels, daar op de stenen tafel buiten,
met schotels vol purperen, amberkleurige, rode druiven
en fris water uit de bron. En moeder glimlachte treurig:
"En dan te bedenken dat jij een vogel wilde zijn!" zegde ze me,
en gaf de meiden opdracht, de vogels voor het maal te plukken
op het achtererf, waar al de schaduw van de berg
viel als verpulverd, glinsterend ijzer, en de reusachtige cypressen,
streng, duister en teruggetrokken,
een stomme, onverklaarbare beschikking troffen.

Op dat ogenblik waren de mannen, bezweet, bedekt met stof van de jacht,
met wat pluus van distels in hun haren,
met vlekken van dennenstufmeel op hun schouders
de badkamers binnengegaan en tot buiten klonk
het plenzen van water en de reuk van zeep, vermengd
met de geuren van de tuin — warme hars, geraniums, munt, rosmarijn —
frisse, diepademende geuren. En de tuinman plaatste
zijn grote gieter op de stenen bank en vond gelegenheid
om een onderdanig, vriendelijk "goedenavond" te zeggen aan de hooggeboren
Vrouwe,
midden in een opsomming van bloemen, zaaigewoonten, en iets
over ziektes van planten en vruchten, over rupsen en insecten.

Hoog in de eucalyptusbomen zongen duizenden vogels zich hees,
jubelend, uitzinnig, als verkopers op een jaarmarkt: terwijl onder hen
de meiden de andere vogels plukten. En de avond kwam
rustig, traag, onherroepelijk, vol lichte, groengouden veertjes
met een haast onzichtbare rode stip aan de wortel. Eens
was zo'n veertje blijven hangen in het haar van moeder
en de schaduw ervan bedekte haar volledig. Ik kwam toen voorzichtig
even dichterbij en nam het van haar weg: — ik kon niet verdragen
dat over mijn moeder de schaduw viel van vreemde zonden. Een korte kreet
ontsnapte haar ongewild alsof iemand een mes uit haar borst trok.

Op een andere avond, herinner ik me, had ze haar handen rond de lamp
gelegd
om de vlam te beschermen tegen de wind: haar handen
werden doorschijnend, roze, als twee grote bloembladen —
een vreemde bloem, en de vlam van de lamp

een onwezenlijke stamper. Toen bemerkte ik
haar sleutels die ze op de stenen trap had laten liggen,
naast de weitassen en pijlen van de jagers: — en ik begreep:
die handen zouden nooit meer iets kunnen ontsluiten,
zo eenzaam, zo opvallend, voor altijd ingesloten
in hun eigen doorzichtigheid. Als zij sprak
was het of ze het belangrijkste verzweg: en haar lippen kwamen nauwelijks uit
op de schaduw die van haar lange wimpers viel.

Ik herinner me ook nog een namiddag: terwijl ze water dronk onder de
bomen
sloeg ik opnieuw haar handen gade — doorschijnender
dan het glas dat ze vasthield — de schaduw van haar glas
viel op het gras — een kring van licht, amper waarneembaar: toen
streek een bij neer in het midden van de kring, met een zachte lichtglans op
haar vleugels,
als omsingeld door het gevoel van een onverklaarbaar geluk.
Dat was de laatste zomer voor ik op mijn beurt werd opgeroepen.

Ik heb je veel over mijn moeder verteld — misschien heb ik in jouw han-
den, mijn vriend,
iets van het licht van haar handen gezien. Al wat ze aanraakte
werd plots verre muziek — het werd niet aangeraakt,
het werd alleen nog maar gehoord: en zelfs dat niet. Er bleef niets
over —
vergeten klank, een vaag gevoel — geen weten.

Daarna veranderde het licht — kampvuren, de naakte mannenlijven
rood, dieprood van de vlammen, als bloedden ze,
als was de huid eraf gestroopt — vleselijker en dierlijker,
schaamtelozer en erotischer, als een groot slachthuis
waar ingewanden en teelballen aan haken hingen in de nacht,
temidden van de sterren die het vuur deed verbleken
terwijl, in de greppels vlakbij, het bloed stroomde
en zaad, urine, uitwerpselen, afvalwater,
en de schaduwen ver weg galoppeerden in de rode gloed,
totdat de maan opkwam, zacht en vochtig als een schaamdeel,
en de wroeging begon en het berouw en de schepping.

Dan was het geluid van de rivier onder de bomen hoorbaar —
een klaterende koelte — zonder dat je je afvroeg waarheen zij stroomde.
De vuren doofden zacht. Grote vogels, die boven op de takken sliepen,
deden nu en dan hun ogen half open
en een minuskuul schijnsel gleed over de blaren.

De mannen ontluisden hun borst en benen:
de jonge mannen, zo goed als onbehaard, beschroomd als werd hun eer
belaagd,
voelden telkens weer twee harde schokken in de tepels van hun borst
alsof twee pijlen van genot hen vastnagelden tegen de nacht
en hun buikspieren snoerden hun middel in als koorden. De wachters
deden hun sandalen uit en wreven hun tenen
waarbij ze zwarte vette bolletjes maakten die ze urenlang kneedden,
bedreven en rustig, als mystieke beeldjes,
en dan geluidloos wegknipten in de nacht. Vervolgens
zaten ze een tijd snuivend aan hun twee vingers te ruiken,
knap, dierlijk, loom, tot de slaap hen overmande.

De grote schilden die op de grond lagen
gaven een trage, metaalachtige klank af wanneer
de verre lansen van de sterren erop sloegen. In hun holte
stolden geheime bevelen van generaals. Boven de tenten
fonkelde de reusachtige naakte visgraat van de melkweg. En weer was er,
bijna zoals toen, in de zomers van vroeger, een angst
voor een onzichtbare, onwerkelijke dief, en ook wel voor gewone dieven:
angst dat ze in de kamers zouden springen door de open ramen en balkons: —
wij wisten ons vroeger niet te beveiligen (nu evenmin) — wij werden afgeleid
door het zoemen van een mug, het gonzen van het maanlicht,
door de weergalm van heimelijke kussen in de gewelven —
een vrouw, overtuigd alleen te zijn, deed kalm haar behoefte in het veld
en voelde in haar heupen de harde knepen van de halmen en de sterren.

Dat gevoel van een eeuwige besteling — of beter plundering,
stom, heimelijk en gestaag. En plots maakte het slaapkamergordijn
drie dansende sprongen op de hitte
met de overduidelijke bedoeling onze aandacht af te leiden
naar het goudborduursel op de zoom van een vrouwenkleed: en daarna
hing het onbeweeglijk, dofblauw in de windstilte, en bedekte een beeld,
misschien één van de nacht in graniet, of één van de besteling in rode steen —
en opnieuw dat misleidende gesjirp van de krekels
en die kalmerende stemmen van de kikkers
en het droge geluid van een kakkerlak die rondkruipt in een helm.

We hadden de tijd niet om ons te vergewissen. Nog vóór we
de eerste telling van de sterren hadden voltooid, sliepen we in. Bij dageraad
tastte een blinde uil, neergevallen in de struiken, om zich heen
terwijl zijn melkwitte ogen een ander terrein doorzochten

en de schaduw van de Oeta² weggleed uit de vlakte
als een reusachtige schildpad die haar poten intrekt.

Dan galmde aan de einder de zon. Hoog in de lucht
bliksemden de vienzestig hoeven van zijn paarden
en beneden weerkaatsten de ossekarren het licht. De poorten gingen open.
Gedrang op de markt — de fruitverkopers, de kooplieden —
bergen vruchten en groenten, en de boeren met hun ezels.

Een niet goed uitgeslapen filosoof wandelde zwijgend
tussen twee rijen geslachte runderen. De pottenbakkers
plaatsten hun kruiken op een lijn aan de kant van de weg
als een buitenaards leger van klei. In de gymnasia,
nog koel van de ochtenddauw, met schuin invallend licht,
kwamen de eerste lopers uit de kleedkamers en maakten
kleine oefenrondjes, zo'n beetje als vogels in de lucht. Soldaten
wasten op de binnenpleinen van de kazernes grote veldketels.

Een paar ongekamde vrouwen schudden door de ramen
ongelooflijk witte lakens uit. Tempelfriezen
en de bovenste rijen van de stadions fonkelden. Die fonkeling,
blind, verblindend, precies in dat vertoon van haar,
als verborg ze iets voor ons — en ze verborg ons werkelijk iets: —
misschien die besteling? En dan waren er nog
de reusachtige amforen in de tuinen en de kelders
en de gouden maskers met hun lege, onderzoekende ogen.
Een korte stilte: dezelfde vage gedachte: algemene samenzwering.

De baarden groeiden, de haren, de nagels, de geslachtsdelen:
en altijd berichten over doden en helden, en weer over helden:
grote beenderen van paarden op de hellingen met de dorre distels,
de adem van de ongewassen lijven verdichtte zich. Soms kwam een vrouw
in de verte door de avond voorbij met een kruik op haar schouder.
Achter haar sloot de wind de doorgang af. De avond
wikkelde zich om het uiteinde van een vlag. Een ster
schreeuwde plotseling een onbegrijpelijk "nee" en daarna
verstomde de galop van de paarden voor de duur van de nacht
en liet de sterren nog stiller achter boven de rivier.

---

² De Oeta is een bergketen in Thessalië, het vaderland van Neoptolemus. Wellicht is het ook van belang, dat Heracles vóór zijn vergoddelijking zijn aardse lichaam liet verbranden op de Oeta, hierin bijgestaan door Philoctetes, die precies voor deze dienst beloond werd met de pijlen van de held.

Niemand slaagde erin zich iets te herinneren, te denken of te vragen —
 een voortdurende verschuiving: alles beperkt, afgebroken, onvoltooid.
 De weeklachten en het hoerageroep namen stilaan
 dezelfde toon aan: zo ook de gedaanten van vrienden en vijanden — je kon ze
 niet onderscheiden.

Alleen 's nachts wanneer de stilte horizontaal viel — als de strijd ophield —
 klonk tussen de stenen het langgerekte steunen van gekwetsten
 en de maan was als het opengesperde oog van een dood paard: — dan alleen
 beseften wij dat we nog niet waren gestorven.

Dan fonkelde een duizendogige arglist in alle hoeken van de nacht:
 wij wilden terugnemen wat ons was ontstolen, het desnoods ontvreemden.

Daarbeneden

op het heldere strand lagen onze schepen donker,
 onbeweeglijk, versteend, te zinnen op een andere reis —
 en als soms een natte roeiriem even lichtte, was er onmiddellijk een antwoord
 in de klopp van onze eigen pols. Lichtvoetige boden
 kwamen en gingen, glijdend als vleermuizen, en misschien bleef er
 een verraderlijk teken op de witte keien of tussen de distels achter,
 een zwarte veer, een stuk sandaalriem, een zilveren gesp,
 en zouden we die de volgende dag bij dageraad moeten verwijderen.

En reeds was het net alsof wij de heimelijke bijlen in het bos hout
 hoorden hakken. We hoorden de zware slag als een boom
 op de grond viel, en de verschrikte stilte
 die zich verschool achter onze schouders. En het was als zag ik reeds
 het Houten Paard, hol, hemelhoog, dat dreigend schitterde
 in het sterrenlicht, gewijd als het ware, terwijl zijn schaduw
 zich mythisch uitstreckte over de muren. En reeds voelde ik mij
 als zat ik in de holte van het paard, samen met de anderen,
 eenzaam tot en met, in een ongemakkelijke houding, in de hals van het paard,
 en als keek ik met zijn lege ogen naar de glazen nacht,
 alsof ik in de chaos hing, wel wetend
 dat de manen die op mijn nek wapperden
 niet de mijne waren — evenmin als de overwinning, natuurlijk. Toch maakte
 ik me klaar
 voor de geweldige, zinloze sprong in het onbekende.

Zo, in die houding, hoog daarboven, in de planken keel van het paard,
 zou ik me verslonden voelen, en toch levend, bezig uit te kijken
 over het vijandelijk kamp, de vuren, de schepen, de sterren,
 het hele vertrouwde, angstaanjagende, onmetelijke — zoals men zegt —
 wonder van de wereld,
 als was ik een brok die in de keel van het oneindige was blijven steken en

tegelijk een brug
over twee even steile en onbekende oevers —
een bedrieglijke brug natuurlijk, uit hout en bittere arglist.
(Van daarboven, denk ik, in zulk een nachtmerrie,
heb ik voor het eerst de troostende schittering van jouw wapens gezien).

Dan weer, tijdens de lange middagen, bij een onderbreking van de strijd,
of op de mars, tijdens een rustpauze, voelden we plots dat we dorst hadden —
niets anders: we hadden dorst. We noemden het water en onze dorst niet:
we bogen ons alleen besluiteloos als om onze sandalen aan te snoeren,
en zo, gebogen, keken we in de verte, en hadden voor onze ogen
een omgekeerd beeld van landschap, mensen en onszelf,
een bedrieglijk beeld, vergoelijkend, helder, gebroken,
als weerspiegeld in het water. En water was er niet. Wij hadden dorst.

Tot aan de einder was die weg één en al vernieling. Aan weerszijden
afgedekte putten, besmet door lijken. De steen spleet
door de grote hitte. De krekels schreeuwden. De horizon
was kalk en vuurtongen. In het genadeloze zonlicht
schitterden, in de kozijnen in de muren, rechtop, gebroken ruiten
die kameraden, vrienden, strijdmakkers scheidde. Ondanks
al die scherpe, weergalozе straling, bleef niets verborgen. Ik zag dappere
mannen
asse strooien in hun haar: en ik zag hoe de asse
zich vermengde met hun tranen: zwarte beekjes
liepen in hun baard, tot onder hun kin.

Zij die vroeger hun paarden wasten op het strand, helemaal naakt,
en de manen insmeerden met blonde olie, alles,
mensen en paarden, badend in de schittering van de ochtendzon: diezelfden
die 's avonds over de vuren dansten zodat hun naakte zolen
purper lichtten, — nu zitten ze ineengedoken
tussen de rotsen, kniezen, mopperen, houden hun hand
voor hun benen, zijn beschaamd, stoppen zich weg,
als hadden ze kwaad gedaan, als had iedereen hun kwaad gedaan. En misschien
benijden ze
de jonge krijgers om hun mooie argeloosheid, om hun durf,
om de uitbundige welsprekendheid die ze volmaakt beheersen, en misschien
nog meest van al
om hun zware, glanzende haren, zwellend van gezondheid en liefde.

En toch zijn ook zij eens vertrokken met de liefelijke onschuld
en de heimelijke illusie dat zij de wereld zouden hervormen. Ze vertrokken
allen tezamen, ieder apart, en zagen het voor hun ogen: ieder

voor een persoonlijke reden, een eigen eerezucht, onder dak gebracht
 in één groot ideaal, één gemeenschappelijk doel, — een doorzichtig dak
 waaronder ieders afgescheurdheid des te beter opviel,
 het ongeluk en de kleingeestigheid van allen. Hoe zou je, vriend, orde kunnen
 scheppen
 in die chaos? Hoe zou je je aan hun zijde scharen? Nu begrijp ik het.

Tijdens de nachten op de schepen, wanneer de gewone, vermoeide soldaten
 sliepen, ineengezakt als balen op het dek,
 aanbiddeijk in het zelfvertrouwen van hun jeugd,
 in hun onwetendheid, hun dierlijke onschuld, in hun vleselijke schoonheid,
 sterk door het verrichten van nuttige arbeid, op akkers, in werkplaatsen, op de
 wegen,
 onderworpen aan het noodlot en de gemakkelijke hoop
 met die natuurlijke veralgemening van hun eigen onschuld, als schapen
 die naar de slachtbank worden geleid voor andermans belangen, en toch
 glimlachend in hun slaap, ijlend, snurkend,
 vloekend op een droomkoe, of telkens opnieuw
 een vrouwen naam mompelend, halfnaakt, met een nachtelijke erectie,
 omgoten met de mystieke eeuwigheid van het sterrenlicht
 boven de oceaan: — in die nachten

hoorde ik tussen het geblas van de roerriemen de stemmen, de ruzies
 van de aanvoerders, om buit die nog niet was behaald, om titels
 die nog niet waren gedecreteerd. En ik zag in hun ogen
 de haat tegen allen, de wilde passie voor de eerste plaats,
 en helemaal van binnen, als in de diepte van een donkere grot een zwakke
 glimworm,
 zag ik ook hun eenzaamheid. Achter hun baarden
 fonkelde volledig naakt hun lot, zoals achter de naakte takken van een woud
 een dorre vlakke in het maanlicht, bezaaid met witte knoken.

En dat besef was als een geluk: — een bevrijding,
 een rustgevende aanvaarding, een kalme blijheid
 door het contact van het eeuwige en het niets. Een paar keer heb ik,
 ondanks alles, van dit voorrecht kunnen genieten:
 achter of tussen de schilden en lansen een stukje zee
 ontwaren, wat schemerlicht, een mooie knie,
 en er behagen in scheppen, — ja, ondanks dit alles: — een heel kleine recht-
 vaardiging,
 en alle vrees, onmetelijk en onbekend, loste zich in de verte op,
 een diepe, blijde wolk in de mythische oneindigheid.

Ik herinner me een nacht dat we voeren bij volle maan. Het maanlicht

drukte een gouden dodenmasker op alle gezichten:
de soldaten stonden een ogenblik stil en bekeken elkaar
als kende de een de ander niet of alsof het de eerste keer was
dat ze kennis maakten: en opeens wendden allen zich af
en keken omhoog naar de maan,
allen bewegingloos, op de eeuwig bewegende zee,
zwijgend, betoverd, als waren ze al dood en toch onsterfelijk.

Dan, als voelden ze zich vaag schuldig, als konden ze
die eindeloze, zachte druk niet dragen, begonnen ze te schreeuwen,
te schertsen, obscene gebaren te maken, hun geslachtsdelen te vergelijken,
zich in te smeren met het vet van het gebrad, te springen, te dansen, te
worstelen,
te doen alsof ze in de naakte ruggen van de rammen blij voortekens en
scabreuze verhalen lazen,
mischien om dat ogenblik, dat besef, die afwezigheid te vergeten.

Misschien heb jij ook wel op zo'n nacht in dat heen en weer golvend
geroep van je strijdmakkers heel duidelijk de afwezigheid
van je eigen stem gehoord — zoals ik toen bij die volle maan:
ja, ik hoorde het, dat ik niet schreeuwde: en ik bleef daar
vastgenageld temidden van allen, helemaal alleen
ook temidden van hen die mij het liefste waren, helemaal alleen
in een grote verlaten cirkel, op een hoge dorsvloer,
terwijl ik met beangstigende helderheid de stemmen hoorde van de anderen en
terzelfdertijd
mijn eigen zwijgen hoorde. Van daarboven
ontwaarde ik voor de tweede keer de schittering van je wapens. En ik begreep

Misschien heb jij ook wel op zo'n ogenblik, geëerde vriend, besloten
weg te gaan. Dan zou je, denk ik, je hebben kunnen laten bijten
door de slang van het altaar. Overigens wist je dat ze alleen
onze wapens nodig hebben, en niet onszelf (zoals je hebt gezegd).
En toch, jij bent die wapens van je, die eervol zijn verdiend
door inspanning, vriendschap en offers, geschonken door de hand
van hem die het zevenkoppig monster heeft gewurgd, van hem
die de wachter van Hades gedood heeft³. En jij hebt het gezien
met je eigen ogen; je hebt het beleefd: jouw erfenis

---

³ Allusie op twee van de twaalf werken van Heracles: het doden van de Hydra (reuzenslang) van Lerna en het naar de bovenwereld brengen van de hellehond Cerberus ("gedood" is dus een overdrijving van Ritsos; ook het "wurgen" van de Hydra komt niet in de antieke bronnen voor).

en volmaakte wapen. Alleen dat schenkt de zege. Nu vraag ik je, mij het gebruik te leren. Het uur is aangebroken.

Misschien zullen ze zeggen dat de zege alleen mijn werk is, misschien zullen ze eigenaar en maker vergeten: — zoiets zou niemand willen: maar wat betekent dat voor jou? — jij zou de uiteindelijke zege bezitten, en de enige (zoals je hebt gezegd), dat zoete en vreselijke weten: dat er geen enkele zege bestaat.

Alleen jij hebt je lege hemd aan de boom gehangen om de voorbijgangers te misleiden, zodat ze zegden: "hij is dood": en zelf verborgen achter de struiken hoorde je hoe ze je al voor dood hielden, zodat je kon leven helemaal volgens de lijn van je eigen gevoel: en dan zou je opnieuw dat hemd van je fictieve dood kunnen dragen om (wat ondertussen is gebeurd) het grote zwijgen te worden van je eigen bestaan.

Een oude speer, gedrenkt in bloed, weggesleept uit de strijd eenzaam, vredig, nutteloos, recht op gezet tegen de rotsen, de bronzen punt afgelijnd in het maanlicht met de weerkaatsing van de stralen, zal plooiën als een meegaande vinger boven een lier — de eeuwige lier waarover je het had. Op dat moment denk ik dat ik voel in welke richting jouw dankbaarheid blik.

Ik dacht daarnet terug aan een prachtige schemering op de oceaan — een windstilte, vergeten, ongelooflijk, — de open oneindigheid van hemel en water: nergens een kaap of eiland, alleen de donkere triremen, vliëgend of zwevend door een diepe, mythologische rozentuin: de riemen geluidloos, gelijkvormig, als brede, schuine, vochtige stralen. Een matroos probeerde te zingen en hij bleef zo met zijn mond open als een gat en daarin lichtte opnieuw de straling van de zee.

Toen maakte ook ik mijn gordel los en mijn eigen beweging leek mij rustig, onafwendbaar, onverklaarbaar, met de waarachtigheid van het metafysische. En het was alsof ik een strop van vóór het begin der tijden losmaakte van mijn hals. Ik hield de gordel even vast en liet daarna het ene uiteinde rusten op het water en keek

hoe het een vredige lijn tekende in de oneindigheid terwijl, op hetzelfde ogen-
blik,
in mijn vingers de onbeweeglijke polsslag klopte
van een zeldzame lichtheid. Toen
haalde ik mijn gordel uit het water op en snoerde hem,
nat als hij was, weer stevig om mijn middel.

Soms is het licht van de avondschemer een verheldering — niet waar? —
zo rijkelijk weerspiegeld in het water, één geworden
met zijn eigen beeld, zelfstandig
tegenover nacht en dag — een volledig onafhankelijke synthese
van nacht en dag. Dat licht,
zo kort en toch onsterfelijk, — een harnas helemaal van goud
veilig om onze borst: bovenal
die onkwetsbare, allerduinste laag lucht
tussen het harnas en onze huid, die de uitwaartse beweging
van onze ademhaling terug naar binnen wendt. Soms,
wanneer we heel diep inademen, voelen we hoe de punten van onze borst
heimelijk het metaal van het harnas raken dat koel is van de avond,
met het opperste genot van het onbestaande, in erotische tastbaarheid:

ik kan je de indruk van de gordel op mijn lichaam tonen —
het stempel van een klein wiel — de afdruk van de gesp die erin staat gegrift
O ja, de vrijheid is altijd besloten, ze omklemt
het ganse lichaam — en de hiel in ieder geval.
Overigens doet de druk van de gordel de borst uitzetten.
Die diepe, pijnlijke verwijdering, die heel langzaam verzacht.

En toch, de goden mogen ons ervoor bewaren de gevangenen te worden
van een openbaring, al was het ook de mooiste, en voor altijd
de lieflijke eenvoud van het anders worden te verliezen en
het ultieme gebruik van het woord. Misschien maakte alleen dat je bang
in je volmaakte eenzaamheid — en het ontbreken van de dingen, ik bedoel,
niet om te gebruiken, maar om aan te raken, te vergelijken en op te roepen,
als broederlijke gelijkenis voor het oneindige en maat voor het onmeetbare.

Kom dan tenminste daarom met ons terug. Over de trotse pijn
van je heiligheid zonder gezelschap zal ik tegen niemand spreken.
Niemand zal begrijpen, niemand zal ooit schrikken
van de ongenaakbare blijheid van jouw vrijzijn. Het masker van de daad
dat ik heimelijk voor je heb meegebracht in mijn ransel,
zal je heldere, verre gelaat verhullen. Zet het op. Laten we gaan.

Als we in Troje arriveren, zal het houten paard waarover ik je verteld heb

al af zijn. Daarin zal ik me verbergen samen met jouw wapens. Dat zal mijn persoonlijk masker zijn, en overigens ook dat van je wapens. Alleen
zo
zullen we de overwinning behalen. Dat zal dan mijn overwinning zijn, — en jouw overwinning, bedoel ik. Het zal de overwinning zijn van alle Grieken samen met hun goden. — Wat wil je? alleen zulke overwinningen bestaan. Laten we gaan.

De tien jaar zijn nu voorbij. Het einde nadert. Kom kijken naar wat je hebt voorzien. Kijken met welke buit we onze zo talrijke doden compenseren, welke onderlinge vijandschappen de plaats innemen van onze oude vijanden. In de ruïnes, waar de rookzuilen loodrecht zullen opstijgen naar de zon, temidden van de gewonden, de gevallen schilden, de wielen van strijdwagens, temidden van de zuchten van overwonnenen en overwinnaars, zal jouw wijze, milde glimlach een licht voor ons zijn, jouw zachtmoedigheid en zwijgen, een kompas.

Kom: we hebben je nodig niet alleen voor de overwinning, maar bovenal voor de tijd daarna — wanneer wij overlevenden opnieuw sloop gaan om terug te keren samen met Helena die tien jaar lang ouder is geworden, die een veranderde uitspraak heeft en andere beelden in haar ogen, en die onder wijde, met goud bestikte gewaden haar jaren in den vreemde en haar leeftijd verbergt en die onder haar gewaden ook onze jaren in den vreemde verbergt, de spijt en de wanhoop, en de grote, onontkoombare verschrikking van de vraag: waarom zijn we gegaan, waarom hebben we gevochten, waarom en waarheen keren we terug?

Ik geloof dat ook de mooiste vrouwen, als ze ouder worden, zo iets als moeders worden, één en al toegeeflijkheid en bitter geduld, één en al liefde en tederheid, die zich verschuilt achter de zogenaamd strikte gerechtigheid van de onvermijdelijke fouten, de onvermijdelijke verliezen, de onvermijdelijke tien jaar. Dan omklemmen de vrouwen de sleutels aan hun gordel met beide handen, in een zeer gewoon gebaar alsof ze een kramp in hun middel voelen, mooie vrouwen, oud geworden, mythische moeders, in een laatste gebaar van heilige eenvoud: opdat we niet zouden zien dat die sleutels niets meer ontsluiten.

Hoe zullen wij de blik verdragen van Helena achter haar donkere, fonkelende gewaden,

in het honingachtig licht van de sterren, in de peilloze nacht,
terwijl de roeiers zwijgen en de riemen
de mystieke oceaantrommels van de terugkeer slaan op het ritme van het
onomkeerbare?

Blijf dan tenminste voor dat uur bij ons. Dat hebben we
nog meer nodig dan je wapens. En je weet het.
Hier is het masker dat ik voor je heb meegebracht. Zet het op. Laten we gaan.

(De rustige man met de baard heeft het masker aangenomen en op de grond gelegd. Hij heeft het niet opgezet. Beetje bij beetje verandert zijn gezicht. Het wordt jonger, bewuster, meer aanwezig. Alsof het het masker copieert. Lange pauze, lang wachten. Een vallende ster. De Jongeling heeft een heel flauw briesje gevoeld op zijn voorhoofd en zijn haren zijn vanzelf in twee gelijke helften gescheiden, als door een lichte gouden kam. Beneden, op het strand, klinkt het lied van de matrozen — een ongekunsteld volkslied dat gaat over touwen, masten, roeiriemen, sterren, veel bitterheid en mannenmoed en uithouding — de hele donkere, fonkelende zee, de hele eindeloosheid, op mensenmaat. Misschien was het datzelfde lied dat de Kluizenaar langs een andere weg had leren kennen. En misschien nam hij daarom zijn besluit. Hij stond rustig op, haalde de wapens uit de grot en overhandigde ze aan de Jongeling, hij liet hem voorgaan en volgde hem naar het strand. Onder het lopen tussen stenen en dorre distels zag hij zijn wapens die vooropgingen fonkelen in het sterrenlicht en hoorde het lied van de matrozen weergalmen in hun metaal. En het was alsof hij niet de Jongeling volgde, maar zijn eigen wapens, de kant opgaand die hun glanzende, goed gescherpte punten aanwezen — tegen de dood. En het masker was daarboven blijven liggen op de rotsen, voor de ingang van de grot, en fonkelde zelf ook in de mysterieuze gelukzaligheid van de nacht met een vreemde, onbegrijpelijke aanvaarding).

ATHENE, SAMOS, mei 1963 - oktober 1965

(Vertaling: Daniel Knecht)